

مسابقی ارزش ها

تألیف:

سید احمد رهنمایی

فهرست مطالب

پیشگفتار..... ۱

فصل اول: مفهوم‌شناسی ارزش‌ها

اشاره..... ۶

معنای ارزش و ارزش‌گذاری..... ۹

مبانی ارزش‌ها..... ۱۴

ارزش‌ها؛ استقلالی و تبعی..... ۱۵

ارزش‌ها: ذاتی و غیری از نگاه دیگر..... ۲۶

ارزش‌ها در پرتو عقل و دین..... ۲۷

دین چیست؟..... ۲۹

فرهنگ چیست؟..... ۳۱

رابطه متداخل دین، فرهنگ و ارزش‌ها..... ۳۴

جمع‌بندی..... ۳۶

تحقیق کنید..... ۳۸

منابعی برای مطالعه بیشتر..... ۳۸

فصل دوم: مبانی وجودشناختی ارزش‌ها

منشأ اعتبار ارزش‌ها

اشاره..... ۴۲

حقیقت و اعتبار..... ۴۵

دیدگاه افراطی: ذهنیت انسان؛ محک اعتبار..... ۵۰

دیدگاه تفریطی: ارزش‌ها؛ سیمای واقعیت‌ها..... ۵۴

دیدگاه معتدل: استناد ارزش‌ها به واقعیت‌ها	۶۰
جمع‌بندی	۶۹
تحقیق کنید	۷۰
منابعی برای مطالعه بیشتر	۷۰

فصل سوم: مبانی معرفت‌شناختی ارزش‌ها

مطلق یا نسبی بودن ارزش‌ها

اشاره	۷۲
ارزش و معرفت	۷۵
ارزش و واقعیت	۷۶
ارزش و حقیقت	۷۷
مفهوم‌شناسی مطلق و نسبی بودن ارزش‌ها	۷۸
اطلاق و نسبیت	۷۸
مطلق‌گرایی	۸۳
نسبی‌گرایی	۸۵
گونه‌های نسبی‌گرایی ارزشی	۹۶
نسبی‌گرایی توصیفی	۹۷
بررسی و نقد	۹۸
نسبی‌گرایی معرفت‌شناختی	۱۰۱
بررسی و نقد	۱۰۵
استدلال بر اعتبار نسبی‌گرایی معرفت‌شناختی از راه نسبی‌گرایی توصیفی	۱۰۵
استدلال بر اعتبار نسبی‌گرایی معرفت‌شناختی از راه انشایی دانستن احکام اخلاقی	۱۰۶
نسبی‌گرایی هنجاری	۱۰۸
بررسی و نقد	۱۰۸
دیدگاه‌های نسبی‌گرا	۱۰۹
نسبی‌گرایی کانتی	۱۱۰
بررسی و نقد	۱۱۴
نسبی‌گرایی شخصی و ذاتی	۱۱۸

۱۱۹ بررسی و نقد
۱۲۰ نسبی‌گرایی در اندیشه متکلمان مسلمان
۱۲۳ چالش‌های پیش روی نسبی‌گرایی ارزشی
۱۲۶ هم‌بستگی میان ارزش‌ها و باورها در اطلاق و نسبیت
۱۳۱ گزاره‌های ارزشی و نسبیت‌های جاری
۱۳۳ احکام ویژه
۱۳۴ اختلاف در احکام و ارزش‌ها
۱۳۵ نسخ احکام یا ارزش‌های دینی
۱۳۶ جمع‌بندی
۱۳۸ تحقیق کنید
۱۳۸ منابعی برای مطالعه بیشتر

فصل چهارم: مبانی انسان‌شناختی ارزش‌ها (۱)

انسان؛ تعیین‌بخش ارزش‌ها

۱۴۰ اشاره
۱۴۳ انسان و ارزش‌ها
۱۴۶ انسان؛ تعیین‌بخش ارزش‌ها
۱۴۸ قلمرو گرایش‌های انسانی
۱۵۶ فطری یا اکتسابی بودن گرایش‌ها
۱۶۰ شعاع آگاهی‌ها و بینش‌های انسان
۱۶۴ سطح خواسته‌ها و تمایلات بشر
۱۶۶ جمع‌بندی
۱۶۷ تحقیق کنید
۱۶۷ منابعی برای مطالعه بیشتر

فصل پنجم: مبانی انسان‌شناختی ارزش‌ها (۲)

ارزش انسان

۱۷۰ اشاره
۱۷۲ دیدگاه افراطی به انسان

انسان‌مداری	۱۷۲
نگاه تفریط‌آمیز به انسان	۱۷۶
۱. انسان؛ انباشتی از غرایز و نیازها	۱۷۶
۲. انسان؛ مکانیسمی از رفتارهای منفعلانه	۱۸۰
۳. انسان؛ موجودی آلوده و ناپاک	۱۸۵
۴. انسان؛ مقهور طبیعت	۱۸۷
۵. انسان؛ مرعوب قدرت	۱۸۹
انسان اسلام	۱۹۰
جمع‌بندی	۱۹۷
تحقیق کنید	۱۹۹
منابعی برای مطالعه بیشتر	۱۹۹

فصل ششم: مبانی انسان‌شناختی ارزش‌ها (۳)

بررسی جایگاه خواست انسان‌ها در تأسیس و تعیین ارزش‌ها

اشاره	۲۰۲
ارزش‌ها؛ تأسیسی یا امضایی؟	۲۰۳
ارزش‌های بی‌بدیل تأسیسی	۲۰۵
ارزش‌های تغییرپذیر و تحول‌پذیر امضایی	۲۰۸
ارزش‌ها و تأمین نیازهای اصیل انسان	۲۱۰
جمع‌بندی	۲۱۲
تحقیق کنید	۲۱۴
منابعی برای مطالعه بیشتر	۲۱۴

فصل هفتم: رویکردهای جاری در قلمرو ارزش و ارزش‌گذاری

نگاه فلسفه تربیتی اسلام با تأکید بر رویکرد «تربیت منش» به ارزش‌ها

اشاره	۲۱۶
مفهوم‌شناسی رویکرد تربیت منش	۲۲۲
نهادهای جمعی ارزش‌گذار	۲۲۸
بازخوانی نقش مدرسه و خانواده در رویکرد تربیت منش	۲۳۳

۲۳۴	رویکرد تربیت‌منش و فلسفه تربیتی مقارن
۲۳۸	ویژگی‌های رویکرد تربیت‌منش
۲۴۰	بررسی و نقد رویکرد تربیت‌منش
۲۴۲	مفهوم‌شناسی رویکرد تبیینی
۲۴۲	نقش ممتاز مربی در رویکرد تبیینی
۲۴۳	اهداف مورد نظر در رویکرد تبیینی
۲۴۷	مفهوم‌شناسی رویکرد روایی - داستانی
۲۵۲	جمع‌بندی
۲۵۳	تحقیق کنید
۲۵۳	منابعی برای مطالعه بیشتر
۲۵۶	منابع
۲۵۶	فارسی و عربی
۲۶۴	انگلیسی
۲۶۶	پایگاه‌های اطلاع‌رسانی
۲۶۸	نمایه‌ها

پیشگفتار

در فلسفه ارزش‌ها، ادبیات وسیعی در حوزه‌ها و ابعاد گوناگون تربیتی، اخلاقی، حقوقی، سیاسی و... به کار گرفته شده است تا به بیان مبانی، اصول، شیوه‌ها، طرح‌ها، برنامه‌ها و اهداف مرتبط با هر یک از ابعاد یادشده بپردازد. از میان کلیه مباحث مربوط به فلسفه ارزش‌ها، بحث از مبانی و اصول ارزش‌ها مسئله بسیار دقیق و تردیدناپذیر هر ارزشی به شمار می‌رود؛ تا آنجا که حتی انکار ارزش‌ها خود نوعی ارزشیابی و ارزش‌گذاری تلقی می‌شود. هر نظام ارزشی بیانگر مقدار و نوع ارزشی خواهد بود که بنیان‌گذاران آن نظام از زوایای مختلف و در زمینه‌ها و ابعاد گوناگون، برای هویت، شخصیت، اندیشه‌ها و آرمان‌های خویش قائل‌اند. ثبات و استحکام ارزش‌ها نشان از ثبات و استحکام ارکان و ریشه‌های نظام ارزشی دارد و به پایداری و تثبیت تشخیص و هویت انسانی باورمندان و پایبندان به آن ارزش‌ها می‌انجامد. بدین ترتیب هرچه ارزش‌ها از پایگاه و خاستگاه قوی‌تر و مطمئن‌تری برخوردار باشند، جلوه‌های انسانی باثبات‌تر و پایداری‌تری را در نگرش و رفتار ارزش‌باوران انعکاس می‌دهند.

نوشتاری که پیش رو دارید، پیش‌درآمدی بر مبانی ارزش‌ها از منظر اسلام، در حوزه‌های اخلاقی، حقوقی و سیاسی است که در هفت فصل تهیه و تنظیم شده است. فصول شش‌گانه، کلیاتی درباره مبانی وجودشناختی، معرفت‌شناختی و انسان‌شناختی ارزش‌ها بیان می‌کند که به نوعی پاسخ‌گوی پاره‌ای از مسائل و پیش‌فرض‌های جاری در بحث از مبانی ارزش‌هاست. فصل هفتم نیز در جایگاه خود بررسی رویکردهای برجسته در قلمرو ارزش و ارزش‌گذاری را بر عهده دارد.

نوشتار حاضر به تنظیم و بررسی مبانی ارزش‌ها به‌طور عام، مشتمل بر حوزه ارزش‌های اخلاقی و سایر حوزه‌های ارزشی می‌پردازد. این‌جانب در میان دانشمندان و نظریه‌پردازان، کسی را نیافتم که از مسائل و احکام مربوط به ساحت ارزش‌ها به مفهوم عام کلمه سخن گفته باشد. آن دسته از فیلسوفان و صاحب‌نظران و پژوهشگران هم که به ساحت ارزش‌ها پرداخته و از ارزش‌ها سخن به میان آورده‌اند، همه در قلمرو فلسفه اخلاق و بر بحث ارزش‌های اخلاقی تمرکز یافته‌اند. نظر به اینکه ارزش‌ها در دل فرهنگ نهفته است، برخی صاحب‌نظران نیز در پاره‌ای موارد ترجیح داده‌اند از وصف فرهنگی به جای ارزشی استفاده کنند.^۱

مطالب فصول مزبور به گونه‌ای تنظیم و طبقه‌بندی شده است که هر فصل به صورت مجزا بتواند به مسئله و ویژه‌ای از مسائل جاری مربوط به مبانی ارزش‌ها پاسخ دهد. در این راستا با توجه به اهمیت و اولویت موضوع، فصل نخست به بحث مفهوم‌شناسی ارزش‌ها اختصاص یافته است که به حسب مورد، رابطه متداخل میان ارزش‌ها از یک طرف و دین و فرهنگ از جانب دیگر نیز بررسی شده است.

پس از بازشناسی و بازخوانی برخی مفاهیم، از آنجا که بحث مبانی وجودشناختی ارزش‌ها دروازه ورود به سایر زمینه‌ها و مبانی ارزشی است، فصل دوم به مطالعه و بررسی برخی از مسائل مربوط به این دسته از مبانی می‌پردازد. در این راستا، بحث از منشأ اعتبار ارزش‌ها و خاصیت واقع‌نما بودن آنها مورد توجه جدی است. پیش از هر چیز باید بررسی شود که آیا ارزش‌ها صرفاً ذهنی و شخصی‌اند یا خاصیت واقع‌نمایی دارند و با واقعیتی ورای خواست و پسند و نظر شخص در ارتباط‌اند؟ پس از تبیین منشأ اعتبار ارزش‌ها و تثبیت خاصیت واقع‌نما بودن آنها، نوبت به بررسی جنبه‌ها و زوایایی از

۱. ر.ک: جیمز راسلز، «چالش نسبیت فرهنگی»، ترجمه سیداکبر حسینی و امیر خواص، در: معرفت، ش ۳۲، بهمن و اسفند ۱۳۷۸، ص ۷۶.

مبانی معرفت‌شناختی ارزش‌ها می‌رسد. بحث از مطلق یا نسبی بودن ارزش‌ها از جمله مباحثی است که توجه بسیاری از صاحب‌نظران را به خود جلب کرده است. امروزه جریان فکری موسوم به نواندیشی، بر اساس نظریه نسبی‌گرایانه خود، سعی در نسبی جلوه دادن ارزش‌ها دارد. این امر بی‌تردید از نفوذ آموزه‌های راسخ و پابرجای اخلاقی، عاطفی، عقلانی، فطری و دینی می‌کاهد و هر ارزش پابرجا و یا هر اندیشه ارزش‌مدار ثابت و استواری را به عواملی چون مرور زمان و تغییر و تحول شرایط و اوضاع شخصی و شخصیتی افراد و جوامع محدود می‌داند. در فصل سوم ضمن طرح مفهوم‌شناسی اطلاق و نسبییت در حوزه ارزش‌ها، پاسخ این سؤال و مسائل جانبی دیگر عرضه می‌گردد. از آنجا که بحث از ارزش‌ها تنها در عالم انسانی موضوعیت می‌یابد و عنصر انسانی و خواست و اراده او در تعیین بخشیدن به ارزش‌ها و احیاناً در تأسیس، کشف و تبیین ارزش‌ها و ارزش‌گذاری‌ها، همچنین در التزام به ارزش‌ها، نقش کلیدی ایفا می‌کند، لازم است به دنبال بازشناسی و بازخوانی برخی مفاهیم و پس از بازیابی بعضی از جنبه‌های وجودشناختی و معرفت‌شناختی مربوط به ارزش‌ها، سهم بیشتری از بحث را به بررسی مبانی انسان‌شناختی ارزش‌ها اختصاص دهیم. از این رو در سه فصل متوالی، به ترتیب به بیان ارزش وجودی انسان به عنوان تعیین‌بخش ارزش‌ها، جایگاه او در ارزشیابی و ارزش‌گذاری، و بررسی سهمی که برای نگرش‌ها، خواست‌ها، امیال و گرایش‌های انسان در تأسیس و تعیین ارزش‌ها می‌توان در نظر گرفت، خواهیم پرداخت.

فصل هفتم با ترسیم دورنمایی از مهم‌ترین رویکردها، نگرش‌ها و اندیشه‌های رایج مربوط به ارزش‌ها و ارزش‌گذاری‌ها از دیدگاه مکاتب و فلسفه‌های تربیتی غرب، به رویکردهای سه‌گانه «تربیت‌منش»، «تبیینی» و «داستانی - روایی» توجه ویژه‌ای مبذول می‌دارد. ورود به این بحث، به دنبال طرح مباحث مربوط به ارزش‌های اسلامی، از این جهت اهمیت دارد که می‌تواند زمینه یک پژوهش تطبیقی را بین نظریه ارزشی اسلام، از یک سو و اندیشه غربی متقارن، از سوی دیگر، برای پژوهشگران فراهم آورد.

آنچه در ضمن این فصول مطالعه و بررسی می‌شود، کلیاتی از مباحث مربوط به ارزش‌هاست که در ویراست نخست خود، تحت اشراف و نظارت استاد گرانمایه، علامه آیت‌الله مصباح یزدی^{رحمته‌الله} با عنوان *درآمدی بر مبانی ارزش‌ها* تألیف شد و در تابستان ۱۳۸۳ و پس از آن برای نوبت دوم در زمستان ۱۳۸۵ به همت انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی^{رحمته‌الله} به چاپ رسید. کتاب پیش رو، اکنون در ویراست جدید خود، با تغییراتی در ساختار و محتوا، با مشارکت و همراهی سازمان سمت و مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی^{رحمته‌الله} با عنوان *مبانی ارزش‌ها* به محضر فرهیختگان و دانشجویان ارجمند تقدیم می‌شود. لازم به یادآوری است که بحث از ارزش‌ها به اینجا خاتمه نمی‌یابد، بلکه در ادامه، نوبت به مطالعه و بررسی فلسفه ارزش‌ها، همچنین مبانی و اصول ارزش‌های بنیادین اخلاقی، حقوقی و سیاسی از دیدگاه اسلام می‌رسد که با مجموعه سرفصل‌ها و عناوین کلی و جزئی خود می‌تواند در چارچوب نوشتاری جداگانه عرضه گردد.

والسلام

سیداحمد رهنمایی

زمستان ۱۳۹۶